

Lukács György filozófiai munkásságának bírálatához

Az MTA Filozófiai Intézete két alkalommal (1958. X. 21.—XI. 3.) vitatta meg Lukács György filozófiai munkásságának revizionista hibáit. A vita az eddig megjelent cikkeket is felhasználta, azok lényeges megállapításával egyetértett, a vita elvi alapját azonban Lukács egyes filozófiai műveinek kritikai ismerete adta meg. A felszólalók Lukács helytelen filozófiai elveivel egyidejűleg alapvetően hibás politikai nézeteit is megbírálták, melyeket korábban már egyöntetűen elítéltek.

Fogarasi Béla elvtárs vitaindító felszólalását Lukács: „Az ész trónfosztása” c. műve kritikájával kezdte. Mindenekelőtt kiemelte, hogy itt most nem az a feladat, hogy Lukács működésének pozitív oldalait is méltassuk, — arról már eleget beszéltünk. — Most csak munkáinak kritikai elemzésére szorítkozunk, hogy azok hibás és káros következményeit feltárhassuk. Elmondotta, hogy ez a munka formájára nézve filozófiatörténeti monográfia, az irracionalista filozófia története Schellingtől napjainkig és e filozófia bírálat. Tényleges célkitűzését tekintve azonban a hitleri fasizmus filozófiai előtörténetét akarja megvilágítani, és egy bizonyos világnézeti és politikai programot, világnézeti-politikai feladatokat tűz ki a haladás hívei számára. Miután a filozófiatörténetet és a társadalomtudományok történetét e munkában — sokkal nagyobb mértékben mint Hegel-könyvében — egy meghatározott sémának és programnak rendeli alá, ezáltal a könyv kettős és ellentmondásos jelleget nyer. Történeti fejezeteiben gazdag anyagot dolgoz fel. Egyes fejezetei, különösen Schelling, Schopenhauer és Nietzsche filozófiáját tárgyaló fejezetek, pozitív hozzájárulást nyújtanak a filozófiatörténet e korszakának megvilágításához. Ez azonban nem változtat a könyv alap gondolatának, alaptételének helytelenségén.

Az előszóban ezt olvassuk: „Az ész mellett vagy az ész ellen való állásfoglalás eldönti egyúttal egy filozófiának mint filozófiának lényegét, a társadalmi fejlődésben betöltött szerepét.” (Bp. 1956. Akadémiai Kiadó. 4. o.) E gondolatot tovább fejtegetve Lukács a pártosságot a filozófiában az ésszerűség vagy ésszerűtlenség mellett való állásfoglalásként értelmezi: „Az már most, hogy ezt az előremozgatót észnek vagy ésszerűtlenségnek fogjuk-e fel, hogy mint ilyen vagy olyant helyeseljük, vagy elvetjük-e, döntően lényeges mozzanata a pártosságnak, az osztályharcnak a filozófiában.” (Uo. 5. o.)

A könyv témája a szerző szerint: a Schellingtől Hitlerig vezető út tárgyalása. A német irracionalista filozófia szükségszerűen Hitlerben teljesedett be. A hitlerizmus az ész szétzúzása. Ez a könyv alaptétele és felépítésének sémája.

Lukács konstrukciójának egyik alapvető hibája, amint erre az eddig megjelent kritikai állásfoglalások már rámutattak, hogy az irracionális történetét mintegy önálló folyamatot kiragadja a filozófiai összefolyamat történetéből. Ez *módszertanilag* teljesen a szellemtörténeti eljárásnak felel meg, amelyet különben Lukács olyan élesen és jogosan bírál.

Nem kevésbé lényeges hiba a filozófia társadalmi szerepét és pártosságát mint az ész vagy az ésszerűtlenség mellett való állásfoglalást értelmezni. A filozófia osztálytartalma egyáltalán nem merül ki az ész vagy az észellenesség mellett való állásfoglalásban, amely a materializmus és az idealizmus átfogó világnézetének *egyik* tényezője, s csak ezen harc keretén belül értelmezhető helyesen. Lukács ezt az összefüggést alkalmilag tekintetbe veszi, de nem ismeri fel és nem ismeri el döntő jelentőségét. Ennek következménye az, hogy az „ész” kategóriája nála a levegőben lóg, s szintén az ideológiai koegzisztencia egyik segédfogalmává válik.

Ugyanakkor Lukács túlbecsüli az irracionalista filozófia szerepét a fasizmus ideológiájában. Itt szintén a helyes mérték, a helyes arányok megállapítása az, ami megóv a szertelen túlzásoktól és az azzal kapcsolatos hamis következtetésektől. Az irracionális fasizmus ideológiájának egyik tényezője, de azt a döntő tényezőnek tekinteni, teljesen abszurd értelmezése a fasizmusnak. A hitleri fasizmus ideológiai érvelésében, a tömegek félrevezetésében nem az irracionális, hanem az embergyűlölettől eltelt rasszizmus és az imperialista agressziót szolgáló hirhedt „geopolitika” játszotta a döntő szerepet.

E felfogás azért is hibás, mondotta Fogarasi elvtárs, mert az irracionális ugyan kétségkívül reakciós filozófiai irányzat, de nem vezet szükség-szerűen a hitleri fasizmushoz vagy általában a fasizmushoz. Így pl. Husserl fenomenológiai irracionálisának nem-fasiszta burzsoá filozófiai körökben sokkal nagyobb befolyása van, mint a fasiszta Németországban volt, és más idealista-irracionalista filozófiai irányzatok szintén nem szükségszerűleg a fasizmusban végződnek.

Abból, hogy az irracionális reakciós irányzat, nem következik, hogy mindenfajta irracionális fasizmushoz vezet, mert reakció és fasizmus nem azonos fogalmak. Lukács gondolatmenete ezért mind a fasizmus ellen folytatandó ideológiai harc, mind az irracionalista filozófiai irányzatok ellen folytatandó harc szempontjából félrevezető. Nemcsak akadályozza azt, hogy az irracionalista irányzatokat differenciáltan elemezzük és bíráljuk, hanem a hitlerizmus csődjét és bukását hamisan az irracionális bukásával azonosítja: „Ahogyan Hitler politikailag és katonailag nem egyes — tehát kikerülhető — téves döntéseken, hanem rendszere lényegén szenvedett hajótörést, úgy az irracionális, mint világnézet, a hitlerizmusban találta meg a neki megfelelő gyakorlati formát és ugyancsak neki megfelelő formában ment tönkre.” (Id. mű 587. o.)

Fogarasi elvtárs ezután kiemelte, hogy az irracionális és a fasizmus hamisan értelmezett kapcsolatából Lukács azt a hamis következtetést vonja le, hogy az irracionális Hitler bukása következtében „tönkrement”. Mit jelentsen ez? Egyrészt az irracionáliszt a marxista filozófia mint reakciós áltudományos felfogást már régen a Hitler-fasizmus bukása előtt megcáfolta és leleplezte. Másrészt a valóság azt mutatja, hogy a burzsoázia a marxizmus és a szocializmus ellen folytatott harcában tovább is felhasználja az irracionáliszt és amíg a kapitalizmus társadalmi rendszere földünk egy

részen fennáll, továbbra is fel fogja azt használni. Mint más kérdésekben, úgy Lukács itt is a reális összefüggések helyett kiagyalt sémákkal és elvont konstrukciókkal dolgozik. Mint számos más kérdésben, úgy ebben is, ellentmondást ellentmondásra halmoz, mertkönyvének más helyein az imént tönkrementnek nyilvánított irracionális elleni harctól teszi függővé az emberiség jövőjét. Itt elmondotta Fogarasi elvtárs, hogy Lukács egyik tanítványa a vele való beszélgetés során kijelentette: Bármilyen mondatot idéznek Lukács könyveiből bírálói, ő azonnal tud egy olyan mondatot idézni, amelyben Lukács az ellenkezőt állítja. — Ehhez Fogarasi elvtárs hozzáfűzte: amit a tanítvány Lukács érdekében állít, az — ha így van — nagyon is ellene szól!

Ezután megegyezően kifejtette, hogy miért kell Lukács ezen álláspontját antimarxista álláspontnak minősíteni. Lukács szerint Hitler volt az irracionális gyakorlati „beteljesítője”. Ez annyit jelent, hogy az irracionálisból kell magyarázni Hitlert, illetőleg a hitleri fasizmust. Lukács a fejetetejére állítja a dolgot. Az irracionális terjesztése a fasizma politika egyik és nem egyetlen ideológiai eszköze volt. A fasizmusból kell megmagyarázni az irracionális ily módon való felhasználását, és nem az irracionálisból magyarázni a fasizmust.

A fasizmus és irracionális viszonyának helytelen felfogása nem filozófiai részletkérdésben elkövetett hiba és nemcsak filozófiai értelemben hibás felfogás. Az irracionális, amely az „ész szétrombolását”, „trónfosztását” jelenti, Lukács az „ész uralmát” állítja szembe. S amint az antifasizma harc központi kérdésévé az 1933–1945-ös években egyre inkább az irracionális elleni harcot tette, úgy a második világháború után következő korszakban ideológiai — és nemcsak ideológiai — vonatkozásban az „ész védelmét” állítja be központi feladatnak. Nevezetesen ez Lukács szerint a békemozgalom feladata. A békemozgalomról Lukács azt írja: „Pusztas létezésének világtörténeti jelentősége van az emberi gondolkodás számára: az ész védelme mint tömegmozgalom.” (Id. mű. 669. o.)

Elmondotta, hogy Lukács elismeri ugyan, hogy a békemozgalomnak más, gyakorlati feladatai is vannak, de a könyv zárólapjait tisztán az „ész védelmének” szenteli. Az „ész helyreállítása” és a béke védelme szerinte egymástól elválaszthatatlanok. *Lényegileg* azonosítja az „ész védelmét” és a béke védelmét.

Mindez valóságos észmitológia. Az irracionális és az ész védelmének ilyen előtérbe állítása elhomályosítja a tényleges döntő ellentétet: a háború és béke, a háborúra uszítók és a béke védelmezői között fennálló ellentétet és akadályozza ezen ellentét társadalmi tartalmának felismerését.

Ezzel a Lukács-féle helytelen koncepcióval szemben hangsúlyozta, hogy a békemozgalom reális, konkrét célja a béke megőrzése. A békemozgalom ennek érdekében nemcsak az észre, a racionális gondolkodásra, hanem az érzelmre, sőt a béke őszinte vallásos hívei részéről, pl. a magyar békepapok részéről a hitre is hivatkozhat. Ugyanakkor a békemozgalom *legnagyobb eszközei erőforrása a marxizmus—leninizmus társadalomtudományi elmélete*, és nem valamely elvont osztályfeletti „ész”. Az irracionális felszámolása és általában a reakciós idealizmus világnézetének felszámolása, amelytől az előbbi nem lehet elválasztani, a dialektikus materializmus világnézetének, a marxista—leninista elméletnek győzelme képpen fog bekövetkezni. Marx híres mondása szerint: az elmélet is anyagi hatalommá válik, mihelyt a tömegeket megragadja.

De Marx az *elmélet*ről és nem általában az „észről” beszélt és ezen éppen a forradalmi marxizmus elméletét értette.

Lukács *mitologizálja* a békemozgalmat, amikor annak reális jellegét és tényleges célkitűzéseit homályba burkolva arról beszél, hogy a békemozgalom tömegfelkelés az észellenesség örülete ellen. „A tömegek felkelése az ész érdekében” — ilyen és hasonló formulázások nemcsak helytelenek, hanem félrevezetők is. A háborúellenes mozgalomnak „észvédelmi” mozgalomként való értelmezése tiszta idealizmus.

Fogarasi elvtárs megállapította ezek után, hogy e mű egyes fejezeteit fenntartásaink és a beható kritika szükségességének hangsúlyozása mellett pozitíven kell értékelnünk, de a zárófejezetet és az abban foglalt záró következtetéseket mind filozófiai, mind politikai vonatkozásban teljesen negatíven kell megítélnünk. E zárókövetkeztetések filozófiai szempontból idealisztikusok, politikai vonatkozásban a békemozgalom reális jellegét elhomályosítják és célkitűzéseit hamis összefüggésekben értelmezik. De továbbmenően „Az ész trónfosztása”-ban Lukács az ész védelmezése címen ténylegesen az ideológiai koegzisztenciának azt a felfogását fejti ki részletesebben, amelyet „A polgári filozófia válsága” c. könyvében, nevezetesen az arisztokratikus és demokratikus világnézetéről szóló előadásában felvázolt.

Itt, „Az ész trónfosztása”-ban Lukács további lépéseket tesz abban az irányban, hogy az osztályviszonyok marxista, materialista elemzését kiagyalt sémákkal, konstrukciókkal helyettesítse, ami tudvalevőleg a revizionizmusra jellemző idealizmus egyik fő vonása. Az osztályviszonyok kikapcsolásának útján jut el az ész szétbomlasztásának (Zerstörung der Vernunft) és az „ész továbbfejlesztésének” hamis alternatívájához, mint a jelenkor központi kérdéséhez. (Id. mű 69. o.)

Lukács többek között ezt írja: „Az ész továbbfejlesztése vagy szétbomlasztása ezért ma is — világnézetileg — a főküzdőtér haladás és reakció között, ha a harcok más közvetlen tartalmakkal és módszerekkel folynak is, mint a hitlerizmus idején. Ezért hisszük, hogy az irracionizmus alapproblémái történetének jelentősége ma is messze túlmutat a pusztá történelmiségen.” (Id. mű 69. o.)

Maga az ész továbbfejlesztése (és szétbomlasztása) misztikus kifejezés, amelynek nehéz volna konkrét értelmet tulajdonítani. De még súlyosabban esik latba az a megállapítás, hogy az ész és észellenesség harca a fő küzdőtér haladás és reakció között. Innen jutott el Lukács — állapítja meg Fogarasi elvtárs — azokhoz a tételekhez, amelyeket 1956-ban „A haladás és reakció harca a mai kultúrában” című előadásában kifejtett. Az előadás 1956. június 28-án hangzott el s Lukács György októberi állásfoglalásának ideológiai megalapozását foglalja magában. Az előadó alap gondolata, hogy világtörténetileg az alapvető ellentét ugyan a kapitalizmus és a szocializmus ellentéte, de gyakorlatilag a fejlődés egy hosszú szakaszában, nem ez az „elvont ellentét”, hanem a haladás és reakció ellentmondása áll előtérben, amelynek konkrét formája a háború és a béke harca. Ezen az alapon Lukács a koegzisztenciának valóságos apologetikáját fejti ki, amelyben a koegzisztencia fogalmát messze a különböző társadalmi rendszerű országok békés együttélésén túl kiterjeszti az ideológia területére, és ezáltal szembehelyezkedik a marxizmus—leninizmus felfogásával.

Fogarasi elvtárs nem foglalkozott részletesen az előadás egyéb tételeivel, amelyek a politikai és kultúrpolitikai revizionizmus előkészítésében Magyar-

országban nem csekély szerepet játszottak, de mégis szükségesnek tartotta kiemelni, hogy az a tétel, amely a kapitalizmus és a szocializmus harcát a közvetlen jelenkorból a világtörténeti távlatok messziségebe tolja ki és a jelenkori fejlődési szakaszban az ész és észellenesség, (haladás és reakció) harcát tartja időszerűnek, mind politikai, mind filozófiai szempontból mélyesen antimarxista, revizionista jellegű.

A következőkben rámutatott, hogy Lukács ezen antimarxista felfogása következtében teljesen helytelenül értékelte a szektáriánizmus elleni harcot.

Kitért azon nézetek bírálatára is, amelyek szerint Lukács György ugyan politikai hibát követett el 1956-ban, de ez nem függ össze filozófiai tevékenységével és az utóbbinak megítélésében el kell tekintenünk politikai állásfoglalásától az októberi magyar ellenforradalom kérdésében.

Határozottan kijelentette, hogy a politika és a filozófia ilyen jellegű elkülönítése abszurd, különösen egy olyan szerző esetében, aki filozófiai nézeteit, akár hallgatólagosan, akár mint „A polgári filozófia válsága” legtöbb cikkében és leginkább „Az ész trónfosztása” c. munkájában kimondottan politikai célkitűzésekkel kapcsolja össze. Valójában a dolog úgy áll — mondotta —, hogy az a politikai csőd, mellyel közéleti szereplése 1956 októberében végződött, nem valamely alkalmi eltévelyedés következménye volt, politikai és filozófiai nézetei szorosan összefüggnek és kölcsönösen befolyásolják egymást.

A revizionizmus befolyását általában részletes, beható, meggyőző, harcos bírálattal kell felszámolnunk. Ez vonatkozik a filozófiai revizionizmusra is. Semmi kétségünk sem lehet az iránt, hogy a marxizmus—leninizmus hívei ezt a feladatot a filozófia frontján is eredményesen meg fogják oldani — fejezte be hozzászólását Fogarasi elvtárs.

„Az ész trónfosztása” c. mű problémáihoz szólt hozzá Fogarasi elvtárs-hoz kapcsolódva *Madarász Tiborné* elvtársnő. Elmondotta, hogy tudományos munkája során szüksége van e mű tanulmányozására. A munka hibáit nem könnyen ismerte fel, hiszen számos vonatkozásban értékes felismeréseket tartalmaz, melyekből tanulni lehet. Egyetértett Fogarasi elvtárs részletes bírálatával, ehhez kapcsolódva ő is aláhúzta a műnek azt a belső ellentmondását, amely a módszer abszolutizálásából adódik. Idézetekkel illusztrálta, hogy Lukács csak deklarálja az idealizmus és materializmus harcát, mint főkérdést, e szempont konzekvens végigvitelétől azonban eltekint. Ugyanis Lukács minden filozófiai probléma gyökerét az irracionizmus és racionalizmus harcában látja, amint erre már több bírálója rámutatott, és ebből adódnak az idealizmus felé torzult végkövetkeztetések.

Lukács „Az ész trónfosztása”-ban számos helyen logikai vonatkozásokat is felvet, különös tekintettel a modern formális logika fejlődésére. Helyesen emeli ki, hogy a husserli fenomenológiai logika pl. azért alkalmas az irracionális tartalom kifejezésére, mert a legelvontabb formákhoz nyúl, — de ugyanaz történik egy kicsit a Lukács-féle koncepcióval is. Éppen azért, hogy a tartalmat, ti. az idealizmus és materializmus harcának alapvető kérdését nem kapcsolja össze a módszerek harcával, ezen elvont síkon felvetett módszertani kérdések összeegyeztethetők bármilyen tartalommal.

A filozófiai harmadik út bírálatát „Az ész trónfosztása”-ban nem lehet teljes értékű, mert Lukács a logikai harmadik út ellen, nyugodtan mondhatjuk, szintén egy harmadik útról harcol. A Lukács-féle elvont szféra is fogalmi fűzőjévé válhat olyan tartalmi kérdéseknek, amelyek idegenek a

marxizmus—leninizmustól, és amelyek — lásd a Lukács által bírált fenomenológiai iskolát — elrejtőznek az absztrakt szférába áttölt kérdésfeltevés mögött.

E helytelen kérdésfelvetés káros következményeit a nemzetközi munkásmozgalomra emelte ki a továbbiakban Madarász elvtársnő.

Elmondotta, hogy Lukács egy fellazult ideológiai alap létrejöttét tette lehetővé nemcsak filozófiai, hanem politikai síkon is. „Az ész trónfosztása”-nak alapgondolatából egy politikai harmadik út lehetősége következik. Ez pedig mind a filozófiában, mind a politikában nem járható út a marxisták számára, ahogy ezt Lukács sok esetben másokkal kapcsolatban kimutatta.

Lukács György: „Der junge Hegel” c. művét bírálta Erdei László elvtárs. Bevezetőben elmondta, hogy a „Der junge Hegel” Lukács legjobb munkája. De most nem feladata kitérni a mű pozitív oldalaira, hanem az eddigi Lukács bírálatok eredményeit alkalmazva, néhány még fel nem tárt fontos negatívumot fog kimutatni.

Erdei elvtárs egyetért azzal, hogy a dialektika kidolgozásában általában (Hegelnél is) két oldal különböztetendő meg: a *fenomenológiai* és a *logikai*. Ez általában helyes; a hegeli dialektika genézisének, pontosabban a dialektika genézisének *általában*, valóban van egy fenomenológiai és egy logikai oldala. Csakhogy nyilvánvaló, hogy a „Der junge Hegel”-ben Lukács e két vonalnak csak az egyikét, a fenomenológiaiát dolgozza ki, míg a *logikai* a *legnagyobb mértékben háttérbe szorul*.

Ha Lukács oly módon járt volna el — mondotta —, hogy kidolgozva a probléma mind fenomenológiai, mind logikai oldalát, ebben az *egységben* a hangsúlyt a fenomenológiai oldalra helyezi, ez helyes lenne, miután kétségtelen, hogy az *ifjú* Hegel vizsgálódásainak — és így fejlődésének is — előtérben a fenomenológiai vonatkozás áll. A fenomenológiai oldal azonban csak előtérben és nem egyedül áll, sőt a frankfurti periódustól kezdve a logikai oldal mindinkább előretör Hegel fejlődésében s mire Hegel megalkotja a Fenomenológiát, a logikai oldal *lényegében* már elnyerte megfelelő helyét a hegeli rendszerben. A Fenomenológia kidolgozása ugyanis *feltételezi* a Logikát, legalábbis két vonatkozásban. A Logika először is az a cél, amely felé a hegeli szellem a maga fenomenológiája során tart. A Fenomenológia annak az útnak az ábrázolása, amelyen keresztül a szellem végül is eljut a logikához, vagyis ahhoz a *dialektikához*, amely egyébként magának a szellemnek a fenomenológiáját is *meghatározza*. Másodszor tehát a Fenomenológia feltételezi a hegeli dialektika, azaz a Logika legalábbis leglényegesebb vonásaiban és kategóriáiban való *kidolgozottságát*, hiszen enélkül a dialektika nélkül a szellem sem tehetné meg a maga — a Logikában foglaltakkal általában összhangban levő — dialektikus útját.

Mivel tehát a hegeli dialektika genézise tekintetében a „Der junge Hegel” csak a problematika *egyik* oldalának a kidolgozása, a problematika pedig *kétoldalú*, világos, hogy az eredmény szükségszerűen egyoldalú lesz. Éspedig nemcsak azon az alapon, hogy — mint Lukács írja — a hegeli dialektika genézisének természettudományos vonatkozásai hiányzanak a „Der junge Hegel” nyújtotta összképből, hanem kifejezetten a *filozófia* síkján megmaradva.

Az első kérdés természetesen az, hogy miben jelentkezik a logikai oldal háttérbeszorulása a Lukács-ábrázolta hegeli fejlődésben. A kérdés több vonatkozásban megközelíthető, a legfontosabb ezek közül — mint Erdei elvtárs

mondotta — a dialektika sommás leszűkítése s ezzel a legtöbb kategória megfelelő elemzésének mellőzése.

Amikor Lukács a hegeli dialektika genézisét nyomunköveti, a hegeli dialektika vizsgálatát szembetűnően néhány — kétségtelenül döntő fontosságú — törvény vizsgálatává egyszerűsíti. Ezek elsősorban a mozgás, változás, fejlődés, a minőség-mennyiség, valamint az ellentét-ellentmondás dialektikája. Csakhogy a hegeli fejlődésben ezek az alapvető elvek nemcsak általában absztrakte nyerne kidolgozást, hanem konkrét-részletes formában is. Vagyis a Lukács által is idézett hegeli szövegekben fokozatosan fellépnek a dialektika további egyes kategóriái, amelyeknek tartalmi kialakulása, fejlődése nem mellékes a hegeli dialektika kialakulásának összképe szempontjából.

Az idealista dialektika kidolgozása — mint ismeretes — nem egyedül Hegel érdeme, hanem általában az egész klasszikus német idealista filozófiáé. Miután Erdei elvtárs kitért a hegeli dialektika előtörténetének kérdésére, rámutatott, hogy Lukács elhanyagolta ezt a problematikát s részben ebből következik a Hegel-felfogás eltorzulása.

Kiemelte ezek után, hogy Lukács sokoldalúan tárgyalt olyan kategóriákat, amelyek a dialektika általa nyomkövetett alapelveivel közelebbi kapcsolatban állnak, de ezeket a kategóriákat csak fenomenológiai vonatkozásban tárgyalja. Így pl. a reflexió esetében ezt a kategóriát a Hegel-tanulmányozta társadalmi-vallási összefüggésben vizsgálja s ezen túl csak annyiban megy, amennyiben rámutat arra, hogy Hegelnél ez a kategória később az objektív dialektika egyik mozzanatává is alakul, míg elődeinél csak szubjektíve, ti. a megismerés tekintetében jelentkezik. De hogy milyen fokon állt ez a kategória a *megismerés* tekintetében Hegel elődeinél, mit vett tehát át ebből Hegel s azután logikai vonatkozásában mivé fejlődik nála, arra Lukács már nem tér ki. Ennek hatására úgy tűnik, mintha a reflexió kategóriája Hegelnél valami önálló dologként jelenne meg, amelynek negatív mozzanatai a fent említetten kívül Hegel elődeinél nem voltak, s amely Hegel kezében csak fenomenológiai vonatkozásban gazdagodott. — Ez a helyzet a szubjektum-objektum kategóriáival kapcsolatban is. Lukács természetesen tudja, hogy e kategóriák idealista azonosítása már Kantnál végbemegy. Megelégszik azonban azzal, hogy az idealista azonosítást mint a német viszonyokból szükségszerűen következő tendenciát, általában rögzíti és a legkevésbé sem tartja szükségesnek annak vizsgálatát: hogyan megy végbe ez az azonosítás Hegel elődeinél, mi az a pozitív és *negatív*, amit Hegel átvesz és tovább mélyít. Ezáltal újra az a látszat alakul ki, mintha ezeknek a kategóriáknak idealista azonosítása csak Hegelnél jelent volna meg.

Már ezeknek a kategóriáknak a tárgyalása is mutatja, hogy Lukács elhanyagolja a logikai oldalt. Ez azonban különösen élesen jelentkezik a kategóriák egy másik csoportjánál.

Ezt a másik csoportot azok a kategóriák alkotják, amelyeket Lukács vagy egyáltalán nem vizsgál meg, vagy csak egészen absztrakt formában. Pl. Lukács jól tudja, hogy a minőség-mennyiség dialektikája tekintetében milyen fontos szerepet játszanak Hegelnél a határ, a korlát, a véges és a végtelen stb. kategóriái. Mégis, e kategóriákat vagy egyáltalán nem vizsgálja, vagy csak mellékesen érinti (pl. a végtelen processzus ismételt emlegetése), vagyis Lukács a logikai vonatkozásokat itt már nem is közelíti meg; tárgyalásuk egyszerűen elmarad.

A helyes módszer, amelyet Lukácsnak követnie kellett volna, Erdei elvtárs szerint a következő: minden egyes olyan kategóriával kapcsolatban, amely a Logikában fontos szerepet játszik, meg kellett volna vizsgálnia, hogy: 1. tartalmilag — pozitíve és negatíve — milyen fokot értek el Hegel elődeinél, legalábbis általában; 2. mit vesz át ebből Hegel pozitíve és negatíve; 3. milyen fejlődésen mennek keresztül magában a hegeli dialektika-genézisben és végül 4. milyen következtetéseket lehet levonni adott ponton való megjelenésükből és konkrét alkalmazásukból a hegeli filozófiai rendszer kialakulására vonatkozóan. Vagyis Lukács csak azt vizsgálja — már ahol vizsgálja —, hogyan alkalmazza Hegel ezeket a kategóriákat az éppen vizsgált *különös* esetben, de kísérletet sem tesz annak vizsgálatára, miféle tartalmat tételez fel ez, s hogy e tartalom mennyiben új — pozitíve és negatíve — elődeihez képest s milyen fokon áll a Logikában elnyert végső alakjához viszonyítva.

Erdei elvtárs véleménye szerint ez világosan mutatja, hogy Lukács a „Der junge Hegel”-ben a probléma logikai oldalát nem vizsgálja; hogy ez a vonatkozás *lényegében* feltáratlan marad.

A jénai periódusig Lukács könnyen el tudja kerülni a logikai oldal feltárását, miután az ezt megelőző időszak fennmaradt kéziratai esetében csak egyes kategóriákról van szó. A dialektika problematikája objektív-logikai oldalának a rendszeres kidolgozására Hegel nem tett kísérletet, vagy ha igen, úgy ezek a kéziratok nem maradtak fenn. A jénai időszak kezdetén azonban Hegel már nyíltan e problémakör felé is fordul: megszületik az ún. Jénai logika. S ha eddig nem, ettől kezdve minden esetre a logikai oldal kidolgozásának a problematikája fokozottan előtérbe kerül. Csakhogy Lukács, aki az előzetes munkát ezzel kapcsolatban nem végezte el, most már nem tud vele mit kezdeni. Hiányzik az átmenet, a — bármily szórványos és nehezen kidolgozható megalapozás; következőképpen a „Jénai logika és metafizika” előzmények nélkül lép színre és nem illeszthető bele az addig nyomomkövetett folyamatba.

Lukács — néhány általános megjegyzéstől eltekintve — még csak kísérletet sem tesz arra, hogy a „Jénai logika és metafizika” közel kétszáz nyomtatott oldalra terjedő anyagát logikai vonatkozásban behatóan elemezze.

Ha van valami, ami egészen nyíltan feltárja, hogy Lukács a „Der junge Hegel”-ben csak a probléma fenomenológiai oldalát dolgozza ki, úgy az éppen a „Jénai logika és metafizika” kirekesztése Hegel fejlődéséből. Mindez pedig kifejeződik abban is, hogy a „Der junge Hegel” végszava nem a Logika, hanem a Fenomenológia. S ez nem valami pusztán formális érv. Ahogyan ugyanis Lukács a hegeli problémát tárgyalja, ez az út nem vezethetett át töretlenül a Logikába, ahogyan már a „Jénai logika és metafizika” sem kap helyet benne. Lukács a kategóriák fenti elemzésének, s azután általában a logikai kéziratok elemzésének elmulasztása következtében elfordul a dialektika logikai oldalának problematikájától, és megfordítva; számára mind a „Jénai logika és metafizika”, mind a Logika egyszerűen csak *logika* és nem dialektika.

A továbbiakban Erdei elvtárs felveti azt a kérdést: milyen hatással van mindez a „Der Junge Hegel”-ben megrajzolt Hegel-képre?

Mint már szó volt róla — mondta —, Hegel elődei elsősorban a probléma logikai oldalának kidolgozásán munkálkodtak, és pedig idealista alapon. Azáltal mármost, hogy Lukács a logikai oldal kidolgozását lényegében mellőzi, a Hegel és elődei között levő kapcsolatot tizedrangú valamivé teszi. Szükség-

szerűen a hegeli út *különbsége* kerül előtérbe, amely különbség természetesen létezik; míg mindaz, ami közöttük *azonos*, mellékessé válik. Lukács csak szórványosan mutat fel ilyen azonosságokat, — a kérdésnek ez a része őt láthatóan nem érdekli. De ezzel az *idealizmus az, ami itt általában háttérbe szorul*, és ennél fogva nem nyer megfelelő megvilágítást és bírálatot.

Lukács természetesen egy pillanattig sem tagadja, hogy Hegel idealista, sőt erre számtalanszor kitér. De ez az idealizmus absztrakt idealizmus, amely — szórványos esetektől eltekintve — nincs közvetlen kapcsolatban a hegeli dialektika genézisével. Honnan származik ez az idealizmus? — kérdezi Lukács. A német viszonyokból — válaszolja. (Miután Németországban nincs meg a megfelelő forradalmi erő, amely a társadalmi problémák megoldását a gyakorlat útjára vinné, a megoldás az eszmébe tevődik át.) De — mutat rá Erdei elvtárs — a „német viszonyok” Lukácsnál csak egy általános formula marad, amelynek közelebbi elemzése sehol sem történik meg. Ennél fogva a „német idealizmus” is csak absztrakció marad, *külsőséges* és *formálissá* válik. Ennek következménye különösen jól látható a „Der junge Hegel” ábrázolta Hegel—Schelling párhuzam esetében, ahol az idealizmus *mint olyan* mind a kettőnél *ugyanaz az absztrakció*, s így a különbség csak a *racionalizmus-irracionalizmus* különbsége. De ugyanez a helyzet a Lukács-ábrázolta Hegel és elődei között általában is.

Miután Lukács nem dolgozta ki a probléma logikai oldalát, a dialektika tényleges genéziséből hiányzanak azok az idealizmus következtében fellépő negatívumok, amelyek Hegel elődeinél, már Kantnál is jelentkeznek, s amelyeket *mint negatívumokat* Hegel átvett és továbbfejlesztett. Ha Lukács utal is néha ezekre, a fentiek következtében szükségszerűen csak külsőségesen és formálisan teszi azt. Hasonló a helyzet akkor is, ha Lukács olyan, az idealizmusból következő negatívumokról beszél, amelyek — szerinte — Hegelnél az elődöktől teljesen függetlenül léptek fel. Ennek ugyanis az a következménye, hogy a racionalizmus-irracionalizmus különbsége, a dialektika fejlettségi fokainak különbsége Hegel és elődei között szükségszerűen *túlhangsúlyozódik*.

Túlhangsúlyozódik tehát a különbség Hegel és elődei között; ez a különbség Lukács-ábrázolásában *egyértelműen minőségi különbség*, jöllehet ilyen különbség csak Hegel—Feuerbach és *Marx* között lép fel.

Hegel kétségtelenül magasan elődei fölött áll a dialektikus módszer *rendszeres* kidolgozása tekintetében. De idealizmusa nem tette lehetővé, hogy *egészében* meghaladja elődeit; különösen nem egy olyan eredmény kialakítását, amelyből elődei munkájának *összes* negatívumai már kiküszöbölődtek. Csak-hogy a Lukács-alkotta Hegel-kép végén joggal merül fel éppen ez a kérdés. Ha ugyanis az ifjú Hegelnél az idealizmus — mint Lukács ábrázolja — csak külsőséges és mellékes valami, hogyan maradhatott ez az állítólag külsőséges és mellékes idealizmus mindvégig a hegeli filozófia egyik alappilléreként, s egyáltalában: hogyan vált az öreg Hegel legdöntőbb oldalává. Vagy talán nem éppen az idealizmus az, amely a dialektika *következetesen* tudományos kidolgozása tekintetében is e munka *döntő* gátjává lett Hegelnél?! Hogyan lehet *ebből* az ifjú Hegelből az öreg Hegelt, a *mindenelőtt* idealista Hegelt és filozófiai rendszerét megérteni? Nyilvánvalóan sehogyan sem.

Lukács az ifjú Hegelnél mellőzi az idealizmust, az ifjú Marxnál a materializmust. Az eredmény szükségszerűen helytelen, hasonlóságot hoz létre ott, ahol alapvető, minőségi különbség van.

Márkus György hozzászólásában szintén a „Der junge Hegel” c. munkával foglalkozott. Két problémát emelt ki. Az egyik Hegel és a klasszikus polgári közgazdaságtan viszonya. Kétségtelen, hogy Hegel társadalomfelfogására az angol klasszikusok, elsősorban Adam Smith, jelentős hatással voltak. Azonban leegyszerűsítés, ha, mint Lukács, gazdasági nézeteit pusztán e hatás szemszögéből vizsgáljuk, pusztán azt a kritériumot alkalmazzuk rájuk, megfelelnek-e és mennyiben nézetei a klasszikusok tanításainak. Így Lukács megelégszik annak a konstataálásával, hogy Hegel nem jut el a munka-érték-elmélet megalkotásáig és nem használja fel Marxnak azt a fontos útmutatását, hogy Hegel az értéket csak mint jelet értelmezte. Marx a „Tőké”-ben ezzel kapcsolatban Hegelt Forbonnais-sal és Le Trosne-vel hasonlítja össze, tehát a merkantilisták, illetve fiziokraták képviselőivel. A Lukács által alkalmazott módszer következtében túlzott kép jön létre Hegel társadalmi tudatosságáról.

Másrészt: Hegel és a munka problémája. Lukács művében idézi Marxot azzal kapcsolatban, hogy Hegel számára a munka csak mint elméleti, szellemi munka létezik. Azonban e döntő kérdés kidolgozására Lukács nem fordít kellő figyelmet, és ezáltal a Hegelről alkotott kép deformálódik. Lukács e széles problematikából elsősorban azokra a hegeli megállapításokra irányítja a figyelmet, ahol Hegel a munkaeszköz szerepét fejtegeti, és a munka jellegét, mint a tárgyak közti viszonyok felfedését jellemzi. A hiba nem ezeknek a kérdéseknek felvetésében rejlik, hanem abban, hogy részletes elemzésük után nem mutatja ki hasonló részletességgel a hegeli felfogás korlátait. Hiányzik annak a bizonyítása, hogy Hegelnél éppen ezek a fejtegetések megmaradtak egyes zseniális megsejtéseknek és nem többnek. Hiányzik annak a feltárása, hogy amikor Hegel a munka problematikáját beépíti rendszerébe, filozófiájának egészébe, nem ezeken a nyomokon halad. Ugyanis a munka filozófiai jelentősége számára abban áll, hogy átalakítva a külvilág tárgyait, az ember mintegy eltárgyasítja önmagát, s így lehetőséget nyer egyrészt saját lényegének felismerésére, másrészt (és ez a döntő motívum) annak tudatosítására, hogy a tárgy nem más, mint ő maga, hogy a szubjektum és objektum azonosak. Azonban a szubjektum-objektum azonosságának feltárását végeredményben az anyagi munka folyamata nem hozhatja meg. Ugyanis Hegel szerint a szubjektum csak mint általános, összemberi szubjektum azonos az objektivitással. A munkában viszont csak az eszköz használata az általános, a munka célja mindig individuális — az egyes ember szükségleteinek kielégítése. Éppen ezért a munkában az individuális ember mint individuális lép fel s így nem juthat el az azonosság feltárásáig. Csak a *birtoklás* az, ahol az ember mint ember jelenik meg a dolgok világával szemben, s így az a munka, amelyik a kívánt célt eléri, nem az anyagi termelőtevékenység, hanem a birtoklás munkája, a tárgy megjelölése. (E koncepció jelentkezik már a Jénai Jogfilozófiában és teljesen kialakult a Jogfilozófiában.) A továbbiakban kiderül ennek elégtelensége is, így jutunk el a tulajdonhoz és ennek „munkájához”, a szerződéshez, hogy végül, egy hosszú láncolat utolsó tagjaként az elméleti gondolkodáshoz érjünk. Az, hogy így végül a munka feloldódik a teoretikus gondolkodásban, hogy a munka „igazságának” a teoretikus gondolkodás bizonyul, korántsem véletlen, mivel a munka lényegének és filozófiai szerepének elsődleges meghatározásában Hegel már nem a munka valódi jellegéből indul ki, pusztán azokra a vonásokra fekteti a figyelmet, amelyek a szellemi munkával hasonlóságot mutatnak (érzéki adatok feldolgozása, „idegenségük” megszüntetése a fogalomban). A munka csak annyiban érdekli őt, amennyiben azt a gondolkodás hordozója-

ként, mint alacsonyabb rendű gondolkodást stb. lehet jellemezni. Lukács György munkájában elhanyagolja ezeknek az alapvető kérdéseknek elemzését és feltárását s ennek következtében indokolatlanul közelíti a hegeli és marxi munkafelfogást.

A következő hozzászóló, *Tóth Sándor* elvtárs, részben a Lukács-kérdéssel általában, részben pedig Lukács: „A polgári filozófia válsága” c. munkájának egyes tanulmányaival foglalkozott.

Elmondotta, hogy a jelen időszakban a filozófusoknak a revizionizmus bírálatával kapcsolatos feladatait a párt irányelvei határozzák meg. „A ma is ható és az emberek tudatát fertőző ellenséges vagy téves nézetek eloszlatásában sokat tehet filozófiai tudományunk a revizionizmus és dogmatizmus elméleti alapjainak, ismeretelméleti gyökereinek feltárásával.” (Az MSZMP művelődési politikájának irányelvei. Kossuth 1958. 36. old.) Lukács György hibás nézeteinek bírálatánál ez a feladat Lukács politikai és filozófiai nézetei kölcsönös egymáshatásának, összefüggésének elemzését és kimutatását jelenti. Többen úgy gondolják: a Lukács-kérdés megoldódik, ha politikailag elítéljük Lukácsot; Lukács filozófiai bírálatát harmadrendű, nem lényeges feladatnak tekintik. Filozófusok részéről az ilyen magatartás a Lukácssal kapcsolatos hibás nézeteket csak elhallgattatja, elnémitja; ahelyett, hogy „azokat legyőzné, eszmeileg szétzúzná és az emberek gondolkodásából kiűzné” uo. 28. old. Az ilyen elvtársak, bármennyire is „politikus” köntösben akarnak tetszelegni, lényegében a párt politikájától, irányelveitől eltérő álláspontot képviselnek.

Világosan kell látnunk — mondotta —, hogy Lukács bírálatánál a filozófiában a tudományosság igényéről nem mondhatunk le, a Lukács-kritikát pozitív értelemben csak akkor tekinthetjük majd véglegesen lezártnak, ha a jelenlegi eredményekhez viszonyítva lényegesen nagyobb mértékben leszünk képesek a magyar marxista filozófiát alkotóan továbbfejleszteni.

Tóth elvtárs véleménye szerint helytelen az a nézet, amelyik leszűkíti a revizionizmus elleni harcot Lukács hibáinak bírálatára. Feladatunk, hogy az emberek tudatában ható összes revizionista nézet ellen következetes harcot folytassunk. A különböző nyugati „szocialista” elméletek, a jugoszláv revizionista koncepció, a nálunk ható lengyel revizionista filozófiai nézetek stb. ellen is. A jugoszláv vagy lengyel revizionista nézetek elleni harcban nem szabad csak „ráérő”, harmadrendű „csak” internacionalista feladatot látni — mert ezen nézetek idegen eredetük ellenére, magyar fejekbe fészkeltek be magukat. Köztudomású, hogy a revizionizmusnak sem osztálygyökerei, sem általános vonásai nem magyar specialitások.

Továbbmenően kitért arra, hogy az ellenforradalom előtti Lukács értékelés hiányosságai is közrejátszottak abban, hogy Lukács jelképpé és zászlóvá válhatott. A jelenlegi időszakban nem-marxista értelmiségi körökben gyakran nem értik meg, miért bírálják Lukácsnak a demokráciát központba állító koncepcióját. Nem értik, milyen értelemben elvetendő Lukács elmélete, amikor Lukács a mai tőkés társadalom középrétegeit próbálja megnyerni a marxizmus számára. Szerintük Lukács koncepciója a mai kor problémáiból leszűrt bevezető tanfolyamnak tekinthető a proletariátus osztályérdekei általános emberi jellegének felismeréséhez. Valamiféle ilyen „hidat”, „felvonulási szakaszt”, „felvonulási területet” látnak koncepciójában.

Természetesen senki sem akarja Lukácsnak azokat az érdemeit elvitatni, amit a fasiszta és egyéb antidemokratikus ideológiák elleni harcban szerzett.

Arról van csupán szó, *kinek és minek* szánta Lukács ezt az ideológiát. Természetes ma, amikor ezt már a szocializmust építő dolgozóknak, a munkásosztálynak és marxista ideológiaként szánta, akkor bíráltnak kell alávetni a munkásosztály osztályérdekeiből és a marxizmus sarkalatos tételeiből kiindulva, ezen osztályérdekek és sarkalatos tételek elhanyagolása miatt. Lukács különböző fellépései, leginkább az 1956 júniusi előadása, arról tanúskodnak, hogy elképzelését ott is és akkor is akarja alkalmazni, amikor és ahol ez már alapjában véve történelmileg jogosulatlan és azoknak, akiknek különösebb közük már nincs ehhez az ideológiához.

Miután Tóth elvtárs elítélte Lukács általános demokratikus illúzióit, rátért filozófiai nézeteinek bírálatára.

Ha bírálat alá vetjük Lukács filozófiai nézeteit — elméleti munkái önmaguk bírálják alkotójukat. Bírálnak két vonatkozásban is, mindenekelőtt témamegoszlásuk szempontjából. Lukácsnak mint marxista tudósnek filozófusnak és politikusnak — mérhetetlenül több figyelmet kellett volna szentelnie a párt tudományos világnézete, a dialektikus materializmus központi problémái kidolgozására. Ezt a munkát nagy vonásokban még annak is el kell végeznie, aki a marxizmusnak nem fundamentális, hanem alkalmazott problémáit kutatja, (pl. esztétika) ugyanis ezeken a területeken is a dialektikus materializmus kategóriáinak és törvényeinek alkalmazásáról van szó.

Lukácsot másrésről az a pár dolgozat is bírálja, amit a dialektikus materializmus témaköréből megírt. Lukács egyéb művei komoly tudománytörténeti jelentőségűek, ezzel szemben a dialektikus materializmus központi problémáit tárgyaló munkák összehasonlíthatatlanul alacsonyabb színvonalúak.

Tóth elvtárs mondanivalójának illusztrálására „A polgári filozófia válsága” c. mű egyes fejezeteivel („Adalékok a modern dialektika történetéhez”, „Lenin ismeretelmélete és a modern filozófia problémái”) foglalkozott. Lukács „Lenin ismeretelmélete és a modern filozófia problémái” c. munkájának témája — Tóth elvtárs szerint — a téma kiválasztása példamutató. A bírálandó csupán az, hogy Lukács ezt a példát saját maga sem követte.

Lukács a szóban forgó dolgozat elején arról a változásról beszél, ami a filozófiában Lenin idejében — Marx és Engels korával szemben — a filozófiai materializmus, az ismeretelmélet problémáit tolta az érdeklődés homlokterébe. Lukács a változás okaként az idealizmus válságát jelöli meg. Megpróbálja az okok közé a jelenség osztálygyökereit is felvenni, bár ez nála itt megmarad a próbálkozás szintjén. Az okok között a filozófiának mint tudománynak önfejlődési törvényeit, a tárgyában bekövetkezett változásokat teljesen mellőzni. A modern tudományok fejlődése, többségében ismeretelméleti problémákat és ezek megoldásának igényét veti fel. Az idealizmus válságáról beszélni itt annyiban helyénvaló, amennyiben kétségtelenül minden nagy természettudományos felfedezéssel, a tudomány minden nagyobb előrelépésével kapcsolatban az idealizmus válságba jut, a természettudomány újkori rohamos fejlődése óta a „permanens válság” állapotába került. Az adott problémával kapcsolatban inkább az a helyzet, hogy mivel a természet- és a társadalomtudományok területén az idealista konstrukciók egyre inkább tarthatatlanok, az ismeretelmélet területén pedig tömegével merülnek fel a megoldásra váró problémák, az idealizmus éppen e problémák megoldatlanságán élőködik.

Lukács a továbbiakban a filozófia és a természettudományok kölcsönös

kapcsolatát fejtegeti, meglehetősen egyoldalúsággal. A szöveg úgy értelmezhető hogy a filozófia jelentősége a természettudományok és a természettudósok számára a tudományos gondolkodási mód — illetve tulajdonképpen az anyag fogalmának — megalkotásával kimerül. Itt a tudományos gondolkodási mód meglehetősen leszűkített és elszegényített értelmezésben kerül kifejtésre; másrésről a tartalmi, a tudományos világnézeti rész teljesen elkerüli Lukács figyelmét.

Kitért arra, hogy véleménye szerint részletesebb bírálatot igényelne Lukácsnak az „érzékszervek számára adott” és a „fogalmilag közvetlenül adott” azonosításának tézise. Továbbá az a tendenciája, hogy a megismerés dialektikájából vezeti le a lét dialektikáját.

A totalitás fogalmával kapcsolatban helyesen fejti ki a totalitás viszonylagosságát és a totális megismerés nem kimerítő jellegét. Viszont ennél a résznél utólagosan könnyen fel lehet ismerni Lukácsnak azt a tendenciáját, hogy a többoldalú, mindenoldalú összefüggés feltárásánál nem emeli ki az oldalak, az okok között a meghatározót, az elsődlegest. Koch szerint a totalitásnak ez a differenciálatlan felfogása viszi el Lukácsot a proletár irodalom lebecsüléséhez, a fő társadalmi ellentmondás elködösítéséhez.

Tamás György elvtárs „A polgári filozófia válsága” c. munkájához szólt hozzá. Lukács nézeteinek megítélésével kapcsolatosan két egymással szorosan összefüggő kérdést vetett fel:

1. mennyiben tekinthetők ezek a nézetek revizionistáknak,
2. amennyiben revizionisták, milyen magatartást kell tanúsítani velük szemben.

Célszerű lesz — mondotta —, ha e kérdések megválaszolására magához Lukácshoz fordulunk. „A kapitalizmus világképe — reformista tükörben” c. tanulmányában ugyanis kifejti a revizionizmusra vonatkozó felfogását.

„Hogyan viszonylik a forradalmi munkásmozgalom a közelmúlt befolyásos szereplőihöz? A kíméletlen igazmondás alapján . . . Ez a kíméletlen kritika éppen a közelmúlt jelentékeny vagy legalábbis fontos szerepet játszott alakjaival szemben múlhatatlanul szükséges, ha a párt tagjainak, a munkásosztálynak és szövetségeseinek elméleti beállítottságát nem akarjuk összezavarni. Fokozott mértékben azzal párhuzamosan, hogy eltérésük a marxizmustól mekkora szerepet játszik műveikben és cselekedeteikben. Persze: a politikai és az ideológiai tisztánlátás a gyakorlatból nő ki, a gyakorlati harcok tapasztalatainak általánosításából. Azonban ennek múlhatatlan előfeltétele azoknak az elméleteknek bírálata, amelyek a múlt cselekvéseiben elkövetett hibákat alátámasztották, amelyek a helyzetek helyes felismeréséből, az azokban való megfelelő cselekvéstől eltérítettek. — Mindez az úgynevezett tisztán elméleti kérdésekre, a világnézeti, a filozófiai kérdésekre is vonatkozik. Ezeket sem szabad egy percre sem az osztályharc nagy problémáitól elvonatkoztatva tekinteni. A filozófia legelvontabb problémája is csatateret és egyben fegyvert az osztályok mérkőzésének.” (Lukács: A polgári filozófia válsága. 91. o.)

Miként Lukács maga is rámutat, az elmélet és a gyakorlat egymástól elszakíthatatlanok. A hibás elmélet helytelen gyakorlatot szül, s megfordítva, a gyakorlati ballépésekből hamis elméleti felfogásra lehet következtetni. Alkalmazzuk ezt a megállapítást Lukácsra vonatkoztatva. Annak számára, aki a marxizmus alapján áll, nyilvánvaló, hogy Lukács politikai cselekedeteit (elsősorban az 1956-os ellenforradalom időszakában, az azt közvetlenül megelőző, ill. követő időszakban) az élet megcáfolta, a haladással szembenállónak

minősítette. Figyelembe véve azt a körülményt, hogy Lukács nem ösztönösen, hanem tudatosan cselekedett, arra kell következtetnünk, hogy hibás, anti-marxista volt az az ideológia, amely tetteit irányította.

Az eddig megjelent bírálatok már rámutattak Lukács alapvető elméleti hibáira, politikailag a háború és béke ellentétének előtérbehelyezése a kapitalizmus és a szocializmus harcával szemben, filozófiailag az ész és az észellenesség ellentétének kiemelése a materializmus és az idealizmus ellentétével szemben, esztétikailag a realizmussal általában való foglalkozás a szocialista realizmus konkrét elemzése helyett. Ezeknek a hibáknak legalábbis egy közös okuk van: a forma előtérbehelyezése a tartalommal szemben.

A forma túlhangsúlyozásával együttjár Lukácsnak az a törekvése, hogy absztrakt politikai-ideológiai követelményeket állítson fel. Így jár el pl. Lukács a demokratizmus követelésében, amikor figyelmen kívül hagyja a konkrét történelmi körülményeket. Lukács azt a követelményt támasztja a demokratizmus kérdésében, hogy semmilyen körülmények között ne térjünk el attól, ami elvileg helyes. Nem veszi figyelembe, hogy az elvek konkrét történelmi körülmények között valósulnak meg. Márpedig ezek a konkrét körülmények határozzák meg a párt politikai irányvonalát. Mivel Lukács eltér ettől az iránytól, ezért szerepét revizionistának kell minősíteni.

Hátra van még annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy milyen álláspontot kell elfoglalni ezzel a revizionizmussal szemben. Lukács az előbb idézett tanulmányában maga mutat rá arra, hogy a revizionista nézeteket másképpen kell kezelni, mint X vagy Y professzor filozófiai felfogását. Míg az utóbbi esetben viszonylag szenvedélymentesen lehet vitatkozni, addig az előbbi esetben a vita jellege megváltozik. A kommunista pártok ugyanis nem engedhetik meg, hogy a marxizmus cégére alatt valaki antimarxista nézeteket hirdessen. A munkásmozgalom mindig kárát vallotta annak, ha ilyen nézeteket elfogadott vagy elhitt. Nincs ugyanis olyan elvont kérdés, amelynek gyakorlati, politikai következményei ne lennének. Ezért az antimarxista nézetek elvetése nem dogmatizmus, nem a kritika elnyomása.

Lukács revizionista nézeteit ezért élesen meg kell bírálni. Nem szabad megengedni, hogy ezeknek a nézeteknek a gyakorlati következményei további károkat okozzanak. Lukács műveinek kritikai elemzése terén eddig még kevés történt. A Filozófiai Intézet munkatársainak egyik alapvető feladata, hogy ezzel kapcsolatosan beható tanulmányokat folytassanak és bírázataikat publikálják.

Sós Vilmos elvtárs Lukács György: „A különösség” c. munkáját elemezte. A mű vizsgálata azért fontos — mondotta —, mert egy általános filozófiai kategóriával foglalkozik. Lukács itt világosan állást foglal amellett, hogy a különös az esztétika központi kategóriája. Ugyanakkor azonban műve III. fejezetében, amely a dialektikus materializmusnak a különösről alkotott felfogását tárgyalja — csaknem ugyanilyen centrális szerepet tulajdonít a különösnek. A szektarianizmussal szemben felállítja azt a tétele, hogy a különös is objektív, valóságos. Ez igaz is, de Lukács számára valójában mindenekelőtt a különös a valóságos, minden körülötte összpontosul, mert a különös a közvetítő kategória. Lukács nem tagadja ugyan az egyes és az általános létezését, de konkrét filozófiai — és nemcsak esztétikai — elemzéseiben mindenekelőtt a különös mozgat mindent. Ezzel függ össze az a téves állítása, hogy a különös *csak* felléphet az általános szellemében, de ugyanakkor csupán sajátos, különös érdekét képviselheti. Itt hivatkozik ugyan a proletariátusra, az általános érde-

kek képviselőjére, de ez esetben a proletariátus szerint már nem a különös, hanem az általános emberi érdek kifejezője. A valóságban viszont az a helyzet, hogy a proletariátus csakis saját különös érdekeinek védelmével védheti az emberiség túlnyomó többségének érdekeit is, tehát mint különös egyben általános is. S mert elsősorban az abszolutizált különös Lukácsnál az igazán valóságos, sok esetben az egyedi helyett is csak azt látja és így jut el néhány konstruált absztrakt tételhez. Gondoljunk csak a Lenin által adott Lukács bírálatra, ahol Lenin éppen ezért marasztalja el Lukácsot. A különös szerepének túlértékelése Lukácsnál a művészi tükröződés túlértékeléséből következik — hangsúlyozta Sós elvtárs. Ez bizonyosfokú hegelianizmus. Egy részterületre érvényes igazságokat mereven ráhúzza az objektív valóságra általában. Míg ez Hegelnél tökéletesen megérthető korának viszonyaiból, a marxizmust ismerő Lukácsnál ez semmivel sem magyarázható.

Továbbmenően kifejtette, hogy Lukács György e felfogásának megvan a maga politikai vetülete is, és fordítva politikai nézetei rányomják bélyegüket erre a monografikus munkára is. A különösnek az általános fölé helyezése megnyilvánul abban is, hogy de facto az irracionálizmus és racionalizmus ellentétét az idealizmus és materializmus általánosabb ellentéte fölé helyezi. Az általánost itt is a különösben oldja fel.

Ezzel a kérdéssel függ össze — mondta —, hogy Lukács György nem fordított kellő figyelmet a filozófia, a dialektikus materializmus általános kérdéseire, mert azoknak csak különös formáit tekinti igazán fontosaknak. Eszerint a különös abszolutizálása nemcsak az esztétika terén áll fenn Lukácsnál. Ugyanakkor rá kell mutatni arra is, hogy ebben a munkájában is, hasonlóan többi munkáihoz, számos kitűnő, tudományos elemzéssel gazdagította az esztétikát és a filozófiatörténetet. Éppen ezért is kell megbírálni helytelen nézeteit.

Ezután rátért Lukács módszerének problémájára. Vajon mit ért Lukács végül is a különös kategóriáján? Ezt pontosan nem lehet kideríteni munkájából. Ugyanis a különösség kategóriáit *csak* viszonylataiban mutatja meg. A különböző oldalak, vonatkozások feltárása szükséges mozzanata ugyan a dialektikus vizsgálatnak, de ez még maga nem a dialektika. Az analízisen alapuló szintézis hiányzik munkájából. Engels helyesen mutatott rá arra, hogyha ismerem a dolog különböző tulajdonságait, akkor magát a dolgot is ismerem. Lukács ezt a gondolatot próbálta alkalmazni, de egy fontos mozzanatot kihagyott a számításból. Ti. azt, hogy a dolognak *az is* tulajdonsága — sőt leglényegesebb tulajdonsága —, hogy egyes tulajdonságai milyen bonyolult, ellentmondásos, de végső soron *egyértelmű* viszonyban vannak egymással. Éppen ez a kölcsönhatás adja magát a dolgot.

Lukács azonban csak annyit mond összefoglalóan a különösről, hogy közvetít egyes és általános között, vagy: az a mező, ami se nem egyes, se nem általános, mert közöttük van. Aztán ezekből a negatív meghatározásokból konstruál pozitív abszolutumokat.

Befejezésül Sós elvtárs elmondta, hogy megengedhetetlen a dialektikus és a történelmi materializmusnak az a fajta elszakítása, amely Lukács e munkájára jellemző. Tarthatatlan az az álláspont, amely a művészi pártosság vagy tartalom kérdését pusztán ismeretelméleti és formai szempontból elemzi. Ez az álláspont Lukács felfogása alapján is tarthatatlan, hiszen ő maga fejti ki, hogy a különös nemcsak ismeretelméleti, hanem egyben valóságos kategória is.

Makai Mária elvtársnő Lukács néhány műve alapján tette meg észre-

vételeit (A polgári filozófia válsága, Thomas Mann, A realizmus problémái, Schicksalswende). Elöljáróban reflektált Lukácsnak a France Observateur és a Nuovi Argomenti c. lapokban közzétett, életrajzi írásához készített utóiratára. A cikkben a valóban elkövetett hibák bírálata keveredik revizionista nézetekkel, de még a valóságos hibák kritikája sem jövőbemutató. A cikk azonban nem elméleti, hanem politikai szempontból fontos: a cikk megjelenése s maga az a tény, hogy Lukács utólag se tiltakozott e megjelenés ellen, jogosan háborít fel minden kommunistát. Sok szó esett már arról, hogy Lukács elméleti írásaiban legyengíti a pártosság elvét s konkrét elemzése során időnként szem elől téveszti. E cikk azonban a pártosság tényszerű megtagadásával egyenlő. Gondoljunk arra, milyen élesen ítélte el Lenin annakidején az ilyen akciókat, amelyek jóval túlmennek még a Lukács által megengedettnek tartott ún. „partizánakciók” keretein is.

A továbbiakban kifejtette, hogy Lukács a partizánharc rendszerétől eljutott a párttal való azonosulás feladásáig. Éppen akkor szűnt meg párt-harcos lenni s adta fel a partizánharc elvét is, amikor új alapon megnyílt annak lehetősége, hogy felszámoljuk a tragikus eredményekkel járó elhajlásokat. Magatartásával azonban — bármilyenek legyenek is szubjektív illúziói — csak a mozgalommal antagonisztikusan szembeálló erőket támogatja.

Makai elvtársnő ezek után a fenti művek alapján a következő problémákkal foglalkozott: 1. Lukács revizionista történetfilozófiai és filozófiatörténeti koncepciójának ismeretelméleti kiindulópontja. 2. A proletárerkölcscsel és a pártosság lenini elvével kapcsolatos polgári ideológiai fenntartások kifejeződése.

1. A marxista kritika eddig még nem tárta fel kellőképpen Lukács hegelizáló tendenciájának ismeretelméleti gyökerét, Lukács idealista hibáit főként csak másodlagos megjelenési formáiban (a történetfilozófia és a filozófiatörténet terén) tárgyalta. Lukács első, idealista kisiklását azonban az ismeretelmélet terén is fel kell tárni. A következők inkább bizonyos kísérletet jelentenek ezen a téren, inkább problémafelvetést, mint a kérdés lezárását. — Vannak esetek, amikor ez az idealista kisiklás abban nyilvánul meg, hogy Lukács elutasítja az alapvető ismeretelméleti kérdés materialista megoldását, bár ugyanakkor másutt és többször deklarálja a helyes megoldást.

Lukács ismeretelméleti kérdésekkel elsősorban „A polgári filozófia válsága” és az „Az ész trónfosztása” c. műveiben foglalkozott. (Ez utóbbi idealista hibáira a marxista kritika már rámutatott.) Lukács idealista ismeretelméleti állásfoglalásának lényege a következő: az ész és értelem kategóriáit hiposztazálja, feloldja lét és tudat alapvető ismeretelméleti ellentétét annak a tételnek alapján, mely szerint az értelmesség, vagy az ész kategóriái tudatunktól függetlenül, objektíve érvényre jutnak, léteznek. Ebből az ismeretelméleti kiindulópontból feltehetően rekonstruálható volna Lukács idealista kisiklásainak végigkövethető vonala, — egészen a politikai koncepciójáig: az ész barátainak szövetségéig.

Lukács a következőket írja: „... a dialektikus és a történelmi materializmus felismeri, hogy az objektív valóság se nem statikus, se nem irracionális, vagyis nem értelmetlen, nem értelemfölötti vagy alatti. A dialektikus és történelmi materializmus az értelem és az ész kategóriáit is, mint láttuk, az objektív valóság visszatükrözésének tekinti. Tehát nem arról van nála szó, hogy valamely szubjektív emberi értelmességet belevetítünk egy magában véve az értelemtől független valóságba (Sinngebung der Sinnlosen: Theodor

Lessing), hanem arról, hogy gyakorlatunkkal egybekapcsolt megismerésünk révén . . . *felismerjük az értelmesség ama kategóriáit, amelyek az objektív valóságban tudatunktól függetlenül érvényre jutnak.* Ehhez hozzájárul, hogy a történelmi materializmus módszertanilag tudatossá teszi és tudományos kutatásokkal konkretizálja Vico ama zseniális sejtését, hogy a természet és társadalom alapvető különbsége abban nyilvánul meg, hogy az utóbbit, ellentétben az előbbivel, mi magunk csináljuk.” („A polgári filozófia válsága, 1949. 63—4. l.)

Kövessük tovább ezt a vonalat. „*Minden ismeretelméleti kérdésfeltevés — és megoldás attól függ, hogy a filozófus miképpen gondolja el lét és ész összefüggését, vajon az egzisztencia magva, az, ami a létezőt jelenti a lében, ésszerűnek vagy ésszerűtlennek tűnik-e előtte.*” (Uo. 118—9. o.) Most nézzük a kérdés történetfilozófiai vetületét: „Az emberek közti kapcsolat mint a haladás struktúrájának és dinamikájának kapcsolata jelenik meg, mint az *éssznek a történelemben való megvalósulását* biztosító eleven eszköz.” (Uo. 122. o.) (Vö. A realizmus problémái, 303. o.)

A hegelizáló tendencia egészen nyilvánvaló Lukácsnak az ismeretelmélettel kapcsolatban elfoglalt, fent idézett álláspontjában. Melyek ennek az álláspontnak kimondott, vagy kimondatlan konzekvenciái? Az értelmesség vagy az ész kategóriái tudatunktól függetlenül léteznek, a tudat csupán visszatükrözi a valóság értelmes struktúráját. Csak azért lehetséges *valóságos szubjektív értelem*, mert attól elválaszthatatlanul létezik az *értelmes objektív valóság*. Az ember éppen azért ismerheti meg az általa létrehozott történelmi-társadalmi valóságot, mert abban ugyanarra az észre, saját eszére talál. Így a társadalmi megismerés lényege a szubjektív ész átcsapása az objektív észbe.

Mi ennek a koncepciónak racionális magva, mi az a helyes kiindulópont, amit Lukács az alkalmazás során ad absurdum vitt, visszájára fordított? Ismeretes, hogy Lukács sokat foglalkozott Lenin azon tételével, mely szerint a gondolkodási formák nem az emberi megismerés segédeszközei, hanem az objektív valóság összefüggéseinek visszatükröződései. Sok esetben helyesen alkalmazta a visszatükrözési elmélet e lenini objektivitási elvét. Mint azonban fenti álláspontja mutatja, ennek az elvnek idealista túlfeszítésével ugyanakkor feloldotta a lét és a tudat közti ellentétet, amely az ismeretelméleti alapkérdés terén *abszolút* ellentétként nyilvánul meg (Lenin). Így a valóság objektív szükségszerűsége, ennek a szükségszerűségnek a tudatban jelentkező racionalitása valamiféle objektív ésszé válik nála. (Pontosabban: az objektív valóságban tudatunktól függetlenül érvényre jutó értelmesség kategóriájává.) Objektum és szubjektum alapvető ismeretelméleti ellentéte ily módon átcsapott Lukácsnál objektív idealista jellegű relatív egységbe.

Még egy kérdést kell felvetni az ész problémakomplexusával kapcsolatban. Láttuk a fentiekben, hogy nem tett különbséget értelem és ész között, az *értelmes valóság* létezését bizonygatva. Egy másik helyen azonban érdekes különbségtéves jön létre. „A reformizmus világnézeti hatása megteremti széles munkásrétegekben a »végcél« és »mozgalom« kettősségét. A végcél megfelel a „Zukunftstaat” utópizmusának. Ez az utópisztikus gondolati szerkezet azt jelenti, hogy a „végcél” nincs szerves kapcsolatban az aktuális napi kérdésekkel. A reformizmus következtében kivész a munkásmozgalom öntudatából értelem és ész dialektikája; az imperialista ideológia hatása alatt azonosítják az értelmet az ésszel . . . A Szovjetunió léte és fejlődése a gyakorlati gondolkodásba szervesen bevezeti a történelem ésszerű útját. A forradalmi

gyakorlat: értelem és ész dialektikájának elméleti és cselekvésbeli helyreállítás". (Uo. 273—4. o.)

Itt az értelem egyrészt a reformizmus elméletét és gyakorlatát jellemzi, másrészt az értelem színvonalára való lesüllyedés egyben azt is jelenti, hogy a napi politika, reálpolitika, vagy taktika gyakorlatilag maga alá rendelte és megszüntette a stratégiát. A forradalmi gyakorlat viszont Lukács szerint abban áll, hogy helyreállítja ezt a megszakadt dialektikát értelem és ész között. Lukács szerint *a napi politika*, vagy a „reálpolitika” általában, *még a forradalmi gyakorlatban is, az értelem színvonalán áll*, míg a *stratégiai végcél, a szocializmus, a történelmi ész valóraváltását jelzi*. Lukács, akár akarja, akár nem, metafizikus ellentétet konstruál az *alacsonyabbrendű, az értelem színvonalán megrekedő taktika és a történelmi ész valóraváltó végső stratégiai elképzelés* közt. Tehát magasabb fokon folytatja ugyanazt a koncepciót, amit a fentiekben a reformistáknál kritizált, ti. mozgalom és végcél kettősségének koncepcióját. Ez a felfogás objektíve támogatja azt az ismert revizionista nézetet, amely megkülönbözteti egymástól a „reálpolitikai”, illetve a „stratégiai” kommunizmust, s úgy véli, attól még hű maradt a „stratégiai” kommunizmushoz, ha tagadólag szembehelyezkedik a „taktikai” kommunizmussal. E revizionista nézet vallói hirdetik ugyan a történelem ésszerűségét, tehát a *szocializmus absztrakt perspektíváját*, ugyanakkor arisztokratikusan szembehelyezkednek az „alacsonyabbrendű” politikai értelemmel.

2. Lukács 1919-ben írt brosrájában: „*Taktika és etika*” — olyan gondolatokat vet fel, amelyek fontos szerepet játszanak a mai, az egzisztencializmussal egybefonódott moralizáló revizionista világképben. Ez a probléma elhanyagolható és érdektelen lenne, ha azóta önkritikailag kifejtette volna a marxista etika álláspontját ugyanebben a kérdésben. Mint kiderül azonban, ezt nem tette meg még ott sem, ahol pedig e kérdés válasz nélkül hagyása súlyosan csorbította a francia egzisztencialisták ellen irányuló, sok szempontból helyes polémiáját.

Lássuk előbb 19-es álláspontját: „Semmiféle etikának nem lehet feladata korrekt cselekvések számára recepteket kitalálni és az emberi sors leküzdhetetlen, tragikus konfliktusait elsimítani és letagadni. Ellenkezőleg: az etikai öneszmélet rámutat arra, hogy vannak helyzetek — tragikus helyzetek —, amelyekben lehetetlen úgy cselekedni, hogy bűnt ne kövessünk el, de egyúttal megtanít arra is, hogy még ha két bűn között is kell választaniuk, akkor is van még értelme a helyes és nem helyes cselekvésnek.” Továbbmenően idézi a terrorista Ropsin álláspontját, aki szerint „gyilkolni nem szabad, feltétlenül és megbocsáthatatlan bűn, de meg kell tenni... Más szavakkal: csak annak gyilkos tette lehet — tragikusan — erkölcsi, aki tudja, megingathatatlanul ... hogy gyilkolni semmi körülmények között se szabad. Vagy hogy Hebbel Judithjának utólérhetetlen szépségű szavaival fejezzük ki a végső emberi tragédiának ezt a gondolatát: „És hogy ha Isten közém és a nekem rendelt tett közé a bűnt helyezte volna — ki vagyok én, hogy ez alól magamat kivonhatnám?” (Taktika és etika. 13. o.)

Mint Lukács e brosrájában másutt megjegyzi, Hegel és nyomában a marxizmus nem adott választ az egyéni erkölcsiség problémájára. Lukács ezt a választ bevallatlanul is annál a Kantnál találta meg, aki a marxizmus-

s al ún. „erkölcsi” meggondolásokból szembenálló teoretikusok kútforrása. A jelenlegi moralizáló levinizmus is a kantizmuson alapul. A kiindulópont az elszigetelt individuum erkölcsisége. Mihelyt ennek az individuumnak cselekednie kell, és különösen, mihelyt politikai tettel kell fellépnie, rögtön a bűnök hálójába kerül, mert akármit tesz — még ha tartózkodik is a cselekvéstől — csupán a kisebb vagy nagyobb bűnök közt vergődhet. A társadalmi elkötelezés — függetlenül attól, mely osztály érdekében történik — mindig bűnök választásával jár együtt. Együtt jár azzal, hogy az illető örök emberi normákat szeg meg, pl. hazudik, lop vagy öl. Bűne nem szűnik meg bűn lenni attól, hogy lépése történetileg szükségszerű volt. A fegyverét használó forradalmár éppúgy bűnös lesz erkölcsileg, mint az ellenforradalmár.

Ennek az elméletnek demobilizáló és álhumanista magva szembeötlő. Nem tudom, ki fogalmazta meg először, mert, mint említettem, ugyanezt az elméletet vallják ma az egzisztencialisták és a moralizáló revizionisták. Egyáltalán nem valószínű, hogy Lukács e 19-es brosúrájából merítették volna e felfogást. De e kérdés megválaszolása harmadrendű fontosságú: a lényeges az, hogy mindezekben a nézetekben álhumanista, antimarxista fenntartások fogalmazódnak meg.

Lukács tudtommal akkor került szembe ismét ezzel a kérdéssel, amikor — kb. harminc év letelte után — fellépett a francia egzisztencialisták, s köztük is Simone de Beauvoir ellen.

Beauvoir egyik központi problémája az erőszak kérdése, ennek morális megítélése. Lukács egyrészt helyesen mutatott rá arra, hogy az erőszak-ellenesség elmélete „társadalmi gyengeség” és „reakciósság” jele. Mikor azonban a kérdés egyértelmű, konzekvens és határozott megválaszolására lenne szükség, elsősorban arra, hogy Lenin nyomán kifejtene a proletárerőszak sajátosságát és jogosultságát, Lukács kétértelművé válik és elkanyarodik a yalasadás elől. „... vélhatik-e egyáltalán az erőszak alkalmazása morális problémává, vagy pláne Beauvoir szavaival élve, megbotránkoztatássá?” írja Lukács. „E kérdés igenlése nem tartalmaz belső ellentmondást vallásos világnézetek számára, amelyeknél az emberi lélek túlvilági továbbélése, örök üdvössége játszik döntő szerepet.” Továbbmenően Lukács kifejti, hogy más a helyzet azon világnézetek esetében, amelyek elutasítják a túlvilági élet perspektíváját. „Itt természetszerűleg az a kérdés támad: vajjon fel lehet-e egyáltalában értelmesen és következetesen építeni egy etikát, amely számára a társadalmi élet alaptényei »megbotránkoztatások«, anélkül, hogy az etika főparancsának tekintené e megbotránkoztatások megszüntetését. Ha így állítjuk a kérdést, akkor aláhúzzuk a szót, hogy „társadalmi”, mert természetesen nincs etika, amely feladatául tűzhetné ki, a természeti adottságok megszüntetését...” (A polgári filozófia válsága, 172. o.)

Az első pillantásra szembeütő Lukács elkanyarodása, megfutamodása Beauvoir kérdésfelvetése előtt. Megcáfolta-e az egzisztencialistának azt az elméletét, mely szerint az erőszak egyenlő „megbotránkoztatással”, bárki gyakorolja ezt az erőszakot bárki felett? Nem, Lukács ezt nem tette meg. A legvégső pont, ameddig elment, az volt, hogy az etika „főparancsa” (?) (az etika tudtommal nem adhat parancsokat) csak az lehet, hogy e „megbotránkoztatásokat” (tehát az erőszak alkalmazásának szükségességét) megszüntesse. De az erőszak csak a kommunizmusban szűnhet meg. Lukács itt csak a végső stratégiai célt tartja szem előtt, de ennek kizárólagos hangoztatása a mai világhelyzetben, a mai átmeneti szakaszban objektíve csak burzsoá érdekek

kiszolgálását jelentheti. A marxista stratégiát a jelenben is magában hordozó taktika érdekében magukat elkötelező kommunisták erkölcsi megítélését nem lehet levezetni a Lukácsnál „Zukunftstaat”-tá vált kommunizmus erkölcsi világképéből. Ez a látszólagos radikalizmus, ez az előreugrás az erőszak megszűnésének korszakába, — látszatradikalizmusa ellenére, polgári fenntartásokat fejez ki a proletárerkölcs lenini felfogásával szemben.

Makai elvtársnő a továbbiakban az „ideológiai koegzisztencia” határozottabb megnyilvánulási formájára tért ki. Lukács *Thomas Mann* c. művében (Aufbau Verlag, 1957) kétségkívül háttérbe szorul a pártosság, az objektivitás lenini elve. A lukácsi elemzés alapkonceptiója: Mann közelítése a marxizmus-hoz, a szocializmus-hoz, és ennek megfelelően a marxizmus forradalmi, osztályharcos lényegének letompítása. Kimondatlan indoka e felfogásnak csak az lehet, hogy Lukács ily módon akarja közvetíteni a marxizmust a „burzsoák” felé, hogy megkönnyítse számukra a „citoyenné” válást s ezzel egyidejűleg a szocializmus absztrakt perspektívájának igenlését. Ez az alapkonceptió, s itt Lukács általában már meg is áll. E koncepció érdekében a XVIII—XIX. századbeli jakobinizmus „a valóban végigvitt demokráciává” válik (30. o.). Több esetben idézi Mannak, a XX. században ezt a citoyenséget kereső — de szükségképpen hiába kereső — polgárnak egy kijelentését, melyben absztrakt módon helyesli a szocializmus általa elképzelt távlatát. (Konzervatív kultúreszme és forradalmi társadalmi gondolat, Görögország és Moszkva, Hölderlin és Marx szövetsége). Mann „gyógyulási útja” — Lukács szerint „annak a gyógyulási útnak mikrokozmoszikusan előlegezett lerövidítésévé válik, amelyre a német népnek szüksége van”. (Schicksalswende, Aufbau Verlag, 1948. 88—89. o.) Kritikai kommentár nélkül üdvözli és méltatja Th. Mann állásfoglalását az „élet, egészség, béke, szocializmus” mellett, „a halál, a betegség, a megsemmisülés, a háború, a reakciós imperializmus és fasizmus ellen.” (Thomas Mann, 191—92. o.) stb.

Lukácsnak kétségkívül igaza van akkor, amikor üdvözli mindazokat a kezdeményezéseket, amelyek a szocializmus elvont távlatának felismerésével és igenlésével kapcsolatosak mind Mannál, mind más haladó polgári teoretikusoknál és íróknál. De a marxista teoretikus számára a feladat itt nem fejeződik be, hanem éppen elkezdődik. Hiszen a minőségi fokozatok sorozata választja el egymástól a szocializmus polgári módon elképzelt és semmire sem kötelező absztrakt távlatát a munkásmozgalom elméletétől és gyakorlatától. Lukács azonban abszolutizál egy közös absztrakt mozzanatot, nem megy tovább mindazoknak az ellentéteknek kimutatásához, amelyek ezt az egységet felbomlaszthatják, illetve fel is bomlasztják. Konkrétan: nem mutatja ki, hogy egy haladó polgári értelmiségnek milyen „Golgothákon” kell keresztülmennie ahhoz, hogy „burzsoaságát” és „citoyenséget” feladhassa, hogy végül eljuthasson a munkásmozgalomhoz. Ezzel a koncepciójával azonban Lukács inkább meggátolja, mint elősegíti a „citoyent” keresők továbbhaladását a polgári módon elképzelt „szocializmustól” a valósághoz. Az értelmiségiek valóságos megnyerése helyett az egyik oldalon megtévesztő látszat jön létre: a valóságos társadalmi-politikai harcok azonban előbb-utóbb amúgyis felbomlasztják ezt a látszat-egységet a legáltalánosabb értelemben vett „szocialisták” között. Azzal, hogy gondolatilag kiküszöböljük vagy letompítjuk az ún. „citoyenséget” kereső haladó gondolkodó tábor és a munkásmozgalom közti valóságos ellentéteket, csak kérészerűen eredményeket tudunk elérni az értelmiségiek körében.

Másrészt az elmélet terén Lukács az ideológiai koegzisztenciáról alkotott felfogásával a párt ideológiáját ki akarja „szélesíteni” az összes — valóságos vagy csak vélt — aktuális és potenciális szövetségesek ideológiájává. Ehhez a célhoz azonban csak egy út vezet és ez: a marxizmus liberális fellazítása, osztályharcos tartalmának letompítása, tehát a munkásosztály elméleti lefegyverzése. Ez az út — bármilyenek is a vele kapcsolatos illúziók — a mozgalmon belüli opportunizmus útja, amelynek elméleti struktúráját Lenin Kautsky leleplezése kapcsán világosan feltárta. Eszerint az opportunisták azt ragadják ki a marxizmusból, ami általában elfogadható a polgárság számára, az evidensen elfogadhatatlanról pedig hallgatnak. A további részletes elemzéseknek kell majd feltárniuk, hogy Lukács munkásságában hol szorul háttérbe, illetve hol jelentkezik alaphangként ez az opportunisták meggondolása.

A marxizmus fellazulása többek közt, de nem kizárólag, megnyilvánul a pártosság lenini elve megkülönböztető sajátosságának feloldásában is. E koncepciójában ismét egy részgazság tendenciózus abszolutizálása nyilvánul meg. Lukács a „tribun” és a „bürokrata” típus irodalmi megnyilvánulásait elemezve ezt írta: „Mit jelent az, hogy a nagy íróban a tribun típusát látjuk a bürokrataéval ellentétben? Korántsem szükségszerűen és mindig közvetlen politikai állásfoglalást az aktuális napi kérdésekhez, még kevésbé szükségszerűen és mindig csatlakozást a kor valamelyik küzdő pártjához... Tribunságuk, lenini értelemben vett »pártosságuk« gyakran éppen az aktuális pártok elutasításában jut kifejezésre.” (A realizmus problémái, 209, 1.) (Lukács e tribunok közül Lessinget és Shelley-t említi, arról azonban nem szól, hogy Marx szerint Shelley, ha tovább él, bizonyára csatlakozott volna a kommunista párthoz.)

Makai elvtársnő a továbbiakban Lukács revizionizmusának elméleti alapjával foglalkozott. Ez az elméleti alap szerinte az általános és különös történelmi dialektikájának nem konzekvens marxista koncepciójában rejlik. Mi annak az elvi alapja, hogy Lukácsnál néhány különös probléma, néhány nem alapvető ellentmondás tolódik a centrumba, s hogy ugyanakkor végbe megy az ezzel kapcsolatos ellentétes mozgás, ti. az alapvető ellentmondások, fő kérdések kiszorulása a perifériára? Lukács több „általános emberit”, bizonyos polgári rétegek anyagi, szellemi, erkölcsi érdekeinek aktuális képviselőjét akarja belevinni a mozgalomba és a marxizmusba, nem vetve számot azzal, hogy ezeknek az érdekeknek időleges megsértése jóformán útjelzői az egész emberiség érdekei valóráváltása folyamatának. A mozgalom fejlettségének adott szakaszán nem képviselhetünk több általános emberit anélkül, hogy meg ne csorbítanánk annak a munkásosztálynak különös érdekeit, amelyeknek csak konzekvens képviselője vezethet el az emberiség érdekei megvalósításához. Lukácsnál a munkásosztály különös érdekei sok esetben az általánosban oldódnak fel: ebből következik az a spontaneitás-felfogás, amire Gedő elvtárs helyesen mutatott rá. Lukács közvetlenül a mába akar átplántálni bizonyos általános érdekeket, de ezzel nem meggyorsítja, hanem egyenesen meggátolja e különös érdekek általánossá szélesedését.

A továbbiakban Makai elvtársnő elmondta, hogy az általános és különös helytelenül értelmezett viszonya megmutatkozik Lukácsnál a totalitás egyoldalú felfogásában is. E következő idézet nem bizonyíték, inkább illusztráció: „Lenin történelmi genialitása a »legközelebbi láncszem« megragadásában sohasem prakticista vagy relativista. Más szó-

val, nem szorítkozik sem a vizsgálat tárgyává tett korabeli mozzanat pusztá sajátlagosságára, sem nem áll meg annak az osztálynak a pusztá különösségénél, amelyre pillanatnyi érdeklődése irányul. Hanem a társadalom egységét mindig dialektikus, ellentmondásos történelmi fejlődésnek látja.” (A realizmus problémái, 196—71. l.) Ez így igaz, mégsem a teljes igazság, miután a totalitásból lényege elsikkadt: a döntő, a meghatározó mozzanat kiemelése. Lukács helyesen veti el az egyik végletet, a „pusztá különösség” dogmatikus, szűklátókörű, spontaneitásból táplálkozó kizárólagos szem előtt tartását, de amit ennek helyébe tesz, az éppen a másik helytelen véglet: a különös (adott esetben a munkásosztály különös érdekei) feloldása a társadalom „ellentmondásos egységében”. A marxizmus totalitás-felfogása e kérdésben abban nyilvánul meg, hogy az ellentmondásos egységen belül hangsúlyozza az általánossá szélesedő különös érdekeket (munkásérdekek) és azoknak következetes képviselését.

Selmei József Lukács Györgynek az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság időszakában kifejtett tevékenységével foglalkozott. A jelenlegi Lukács-bírálatnál kidomborította annak átfogó jellegét. Koch, Szigeti és Gedő elvtársak megjelent tanulmányai kiterjednek Lukács György politikai és filozófiai működésének egészére. Ezen belül azonban a viszonylag legkevésbé tárgyalt periódus az 1919-es. Magának Lukács Györgynek legújabbban kifejtett antimarxista nézetei indokolják, hogy erre az egyébként általa megtagadott filozófiai munkásságra visszatérjünk, mivel azzal döntő pontokon valójában nem szakított. Ezt külön indokolja az a „kettősség” is, ahogyan Lukács György a korábbi önbírálatait kezeli, azokat az önbírálatok idejének konjunktúráival magyarázza.

1956. június 28-án tartott előadásában mintegy tömören összefoglalja antimarxista politikai elképzelését, s ott alapvető vonásaikban annak filozófiai feltételei ugyancsak kidomborodnak. Önkritikusan meg kell állapítanunk, hogy ezt annak idején nem ismertük fel. Korunknak fő ellentétét a kapitalizmus és szocializmus, burzsoázia és proletariátus között háttérbe szorítja: „... a haladás és reakció mai, sokszor nehezen elhatárolható frontjai, a háború és béke, hidegháború és koegzisztencia, gyarmati elnyomás és önrendelkezés frontjai.” A kapitalizmus és szocializmus közötti ellentétéről viszont ezt mondja: „... a burzsoázia újra kétségbeesett kísérletet tesz, hogy ismét helyreállítsa a kapitalizmus—szocializmus frontját.” Véleménye szerint a burzsoáziának ebben a „sztálini dogmatizmus” (értsd: a következetes marxizmus—leninizmus) hívei segítkeznek. Lukács szerint: „... megerősítik bennük (a burzsoáziában) azt a hitet, hogy a proletárdiktatúra nem egyeztethető össze a demokráciával (milyen demokráciával? a burzsoá demokráciával?), a szabadsággal (melyik osztály számára? a földbirtokosok és tőkések részére?), a törvényességgel (melyik törvényességgel?, a kizsákmányolás törvényességével?) ... stb. stb.” (Társadalmi Szemle, 1956 június—július, 86—87. o.) (A zárójelbe tett kérdések tőlem. S. J.) A munkásosztály marxista-lenini szellemű osztályharcos szemléletének itt nyoma sincs. A kommunisták a munkásosztály és a dolgozó tömegek harcát vezetve, sem a polgári-demokratikus, sem a szocialista jellegű célkitűzések megvalósítását nem a burzsoázia „jóindulatára” vagy „belátására” bízják. A dialektikus materializmus és a marxista—leninista osztályharc-elmélet mutatja a kiutat: nemzetközi viszonylatban a Szovjetunióval az élen haladó szocialista tábor és az egyes országokon belül pedig a kommunista pártok, a munkásosztály vezetésében.

Lukács Györgynek absztrakt, idealista szemléletéről tanúskodik, hogy ezeket a reális, vezető társadalmi erőket, valamint az azokat lelkesítő és irányító marxizmus—leninizmust lebecsüli és meghamisítja. Így végső soron a béke-harc, a polgári-demokratikus feladatok megoldását is — ahol ez utóbbi még aktuális — nem elősegíti, hanem megnehezíti és aláássa. Ugyanezt mondhatjuk a szövetségesek megnyerése feladatáról nemzetközi és belső viszonylatban egyaránt. Sajnálatos, hogy ezt az 1956-os magyarországi ellenforradalom tanulsága alapján sem ismerte fel.

A felszólalás 1919-el foglalkozó része Lukács György két munkáját elemezte behatóbban: „A történelmi materializmus funkcióváltozása” címűt és a „Taktika és etika” c. gyűjteményt. Az előbbi érdekessége, hogy bár Európa első történelmi-materializmus kutató intézete megnyitására elhangzott előadás, mégis a történelmi idealizmus álláspontján áll. Alapvető tézise, amely megvilágítja a történelmi-materializmus funkcióváltozását a proletárdiktatúrában a kapitalizmushoz viszonyítva, a következő: „ami felépítmény volt a kapitalista társadalomban, az most alappá válik”. („Internacionálé”, 1919, 8—9. sz. 18. o.) Ez a tétel a II. és II ½-es Internacionálé opportunizmusa ellen irányult és nálunk a proletárdiktatúra lehetősége és szükségesége filozófiai megalapozását tűzte ki céljául. Ismeretes, hogy a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után a nemzetközi opportunizmus az úgynevezett termelő-erők elméletével lépett fel s ezt úgy magyarázta, hogy az elmaradott Oroszországban a szocialista forradalom ügye eleve reménytelen. 1919-ben ez az elmélet a Magyar Tanácsköztársaság ellen is támadott. A kommunisták közvetlen elméleti feladatuknak tartották ennek az „elmélet”-nek a megcáfolását. Ebben az időben V. I. Lenin nemzetközi jelentőségű munkákban mutatta ki az opportunisták érvelés tarthatatlanságát (pl. Szuhanovról írott megjegyzéseiben). Az opportunizmus, a forradalom ügyét eláruló szociáldemokrácia a történelmi materializmust, annak alaptörvényét fatalisztikusan értelmezte és arra használta fel, hogy Oroszországban, Magyarországon stb. a szocializmus feltételei hiányát „bizonyítsa” és tagadta a proletárdiktatúrát. Lenin ezt a marxi osztályharc-elmélet és a következetes dialektikus materializmus álláspontjáról utasította el. Ez ellen az opportunizmus ellen irányult pl. Lukács György „funkció-változás elmélete” is, viszont — képletesen szólva — a pálcát annyira áthajlította az ellenkező irányba, hogy abból nem a történelmi materializmus fatalisztikus elferdítése kiegyenesítése jött ki, hanem magának a történelmi materializmusnak a szétzúzása, lényegében történelmi idealizmus. Természetesen objektíve ez utóbbit is a proletariátussal ellenséges burzsoá ideológiának a befolyásaként, behatolásaként értékelhetjük. Ilyen összefüggés tárul fel előttünk, ha tekintetbe vesszük alapvető téziséből levont, a történelmi materializmus likvidálására irányuló következtetéseit. Lukács György ebben az előadásban a történelmi materializmus kétféle funkcióját állapítja meg: 1. a történelem tudományos kutatásának módszere; 2. a proletariátus osztályharcában harci eszköz. Lukács György szerint a történelmi materializmus, mint a tudományos kutatás módszere, csak a kapitalista társadalomra érvényes és bizonyos korlátozásokkal a kapitalizmus előtti társadalmakra, viszont a szocialista társadalomra nem.

Lukács György: Taktika és etika c. gyűjteménye 1919-ben a Közoktatási Népbiztosság kiadásában jelent meg, tehát már a Tanácsköztársaság idején. A következő kisebb dolgozatokat foglalja magába: Taktika és etika; A szellemi vezetés kérdése és a „szellemi munkások”; Mi az orthodox marx-

izmus?; Párt és osztály. A gyűjtemény valamennyi tanulmánya — a legutolsó kivételével — a proletárdiktatúra győzelme előtt íródott. A Lukács Györgyöt legújabbban bíráló munkák foglalkoztak mind a marxista—leninista osztályharc elméletét, mind a filozófiai dialektikus materializmust revideáló nézeteivel. Döntő módon ezt két kérdésesoporttal kapcsolatban mutatták ki. 1. Politikai elméletében a kapitalizmus és szocializmus fő ellentétének háttérbe szorításával és demokratizmus—antidemokratizmus ellentéttel való helyettesítésével kapcsolatban. 2. Filozófiailag ennek megfelelően a materializmus és idealizmus ellentétének elhomályosítása, illetve az ész és az észellenesség alapvető ellentétként való feltüntetése volt a bírálat tárgya. Harmadszor ehhez kapcsolódik aztán az esztétika területén a szocialista realizmusnak, illetve a szocialista realizmus és a kritikai realizmus kölcsönviszonyának Lukács György munkásságában kifejeződő felfogása bírálat. A felszólaló kifejtette azt a véleményét, hogy Lukács Györgynek a szocialista tudat kialakulása, jelentősége stb. kérdéseiben elfoglalt álláspontja ugyancsak ellentétes a marxista—leninista felfogással (ezt bizonyítja pl. az immanens bírálatról vallott nézete), s ennek gyökerei kitapinthatók 1919-es munkáiban, amelyekben marxista frazeológiába öltöztetett idealizmust találunk.

A szocialista tudat és fejlődése kérdésében vallott elméletét Lukács György népszerűen „A proletárontudat fázisai” c. cikkében adja elő. Három fázist állapít meg. Lenin is beszél a szocialista öntudat — mondjuk — három fokozatáról a munkáosztály esetében. A kezdeti anarchisztikus „géprombolások” korszakából az út a szervezett gazdasági harcok korszakába vezet s innen pedig a legmagasabb fokig : a tudományos szocializmus elmélete vezette politikai harcokig. A hasonlóság Lukács Györgynél (cikke az „1919 Május 1 Emléklap” c. kiadványban jelent meg) a lenini felfogással csak látszat szerinti s ennek okaként helytelen és felületes volna azt megjelölni, hogy Lukács György nem ismerte és nem ismerhette akkor Lenin : „Mi a teendő?” c. munkáját (akkor az még magyarul vagy németül nem jelent meg). A mélyebb és helyes magyarázat abban van, hogy Lenin és Lukács filozófiai pozíciói gyökeresen ellentétesek : az előbbi esetben következetes dialektikus materializmusról, az utóbbiban pedig idealizmusról van szó. A szocialista tudat keletkezése és fejlődése kérdésében előbb ismertetett helyen népszerűen kifejtett álláspontját Lukács György ismeretelméletileg „A szellemi vezetés kérdése és a szellemi munkások” c. tanulmányában alapozza meg. Idealista álláspontjának kitűnő bizonyítéka alapvető tézise : „Mi marxisták nemcsak abban hiszünk, hogy a társadalom fejlődését a sokat felhánytorgatott »szellem« vezeti, de tudjuk azt is, hogy egyedül Marx tanítása az, amelyben ez a szellem öneszméltre jutott és hivatottságot nyert a vezetésre” (Taktika és etika c. gyűjteményből). Ez félreérthetetlen állásfoglalás! Nem így egy későbbi tanulmánya : „Néptribun vagy bürokrata” c. (1940-ből), amelyben a lenini frazeológia mögött nem értettük meg és — Lukács előbbi, 1919-es filozófiai munkái ismeretének hiányában — nem is érthettük meg a következetes dialektikus materializmus és a marxista—leninista osztályharc-elmélet elutasítását. Lukács idealizmusa 1919-ben azért természetesen nem vált következetes marxizmus—leninizmussá, hogy ilyen pozíciókból cikket írt a Tanácsköztársaság időszakában a munkafegyelem megszilárdításáról („Az erkölcs szerepe a kommunista termelésben”, Szociális termelés, 1919. július 20) vagy ugyanilyen témáról előadást tartott ifjűmunkásoknak stb.

Lukács György 1919-es filozófiai munkásságának a bírálatát szilárd

marxista—leninista pozíciókból kell megvalósítani és azt nyilvánosságra kell hozni — ez volt a felszólaló következtetése. Ez a jelenlegi, antimarxista nézetei ellen irányuló átfogó bírálatnak szerves része. Az MSZMP értékelte és értékeli párttörténeti kiadványaiban Lukács Györgynek pl. 1919-ben a Magyar Tanácsköztársaság idején a magyar kulturális élet megújítása terén végzett munkáját, azt a pozitív hozzájárulást, amivel először mint oktatási népbiztos-helyettesnek, majd mint egyik oktatási népbiztosnak a nagyjelentőségű eredmények elérésében része volt. Nem volt helyes azonban elhallgatni elvi filozófiai hibáit. Lukács Györgyöt már bírálták régebben a magyar kommunizmus idealizmusáért (Kun Béla és mások), de ez az újabb generáció előtt ismeretlen. Lenin 1920-as Lukács-bírálata Lenin V. I. Művei 4. kiadása magyar fordításában nálunk is megjelent; ennek részletes tárgyalása ugyancsak jelenleg előttünk álló feladat — fejezte be felszólalását Selmeci József.

Tordai György elvtárs felszólalásában Lukács Györgynek a magyar filozófiatörténeti hagyaték kérdésében elfoglalt álláspontjaival foglalkozott. Lukács György sohasem írt olyan munkát, amely a magyar haladó hagyományok feltárását vagy ápolását jelentette volna — mondotta —. A magyar filozófia történetével való foglalkozást nem is tekintette komoly dolognak. Különösen nem tekintette annak, ha „nem hivatalos” filozófusok munkáiban kutattak filozófiai nézetek után.

Az a gondolat, mely sokáig uralkodott a magyar filozófiai kutatás területén, mely szerint a magyar filozófia történetével nem érdemes foglalkozni, mert elmaradott, mélyen alatta áll az általános európai színvonalnak, részben szintén Lukács Györgytől származik. Az 1955-ös Filozófiai Évkönyv vitájában — a vita jegyzőkönyve szerint — Lukács György azt az álláspontot képviselte, hogy ha a magyar teoretikusok nézeteit összevetjük a korabeli nyugati filozófusokéval, egyenesen lealázó eredmény alakul ki a magyar gondolkodók rovására. Petőfi, Vasvári, Tánicsics például kortársai voltak Marxnak és Engelsnek.

Ez az állásfoglalás sajnos évekig gátolta a magyar filozófiai kutatást és azok mellé az érvek mellé sorakozott fel, amelyek azt igyekeztek bizonyítani, hogy a magyar nép nem volt elég „fejlett” ahhoz, hogy gondolkodói filozófiai rendszert alkothattak volna, hogy nemzeti jellegében rejljen a „praktikusság” és az elmélettől való idegenkedés stb. Ezekről a nézetekről régen lerántották már a leplet, mint olyan burzsoá nézetekről, melyek kizárólag a vallásos eszmék és a hitvitázó teológia színvonalára akarták lesüllyeszteni a magyar filozófiai gondolkodás egész tartalmát. Lényegében ezt tette Lukács György is. Azt állította, hogy a magyar filozófiai hagyományokkal nem érdemes foglalkozni, mert azok gyengék, elmaradottak. Kiemelte Tordai elvtárs, hogy ezzel a felfogással, legalábbis a fenti leszerelő formájával, szembe kell szállni. Ugyanis ez elmaradás viszonylagos! Mindazok, akik ezzel a kérdéssel behatóan foglalkoznak tanúsíthatják, hogy a történelmileg nyomorúságos gazdasági és politikai viszonyok mellett, kiemelkedő eredményeket is elértek. Ezek az eredmények elsősorban akkor születtek, amikor a magyar nép a kettős elnyomás bilincseiből kiszabadulni akarván szabadságharcait vívta és az általános emberi haladás útján járt. Viszonylagos volt ez az elmaradás, mert a magyar gondolkodás történetét a magyar gazdasági és politikai történelem mércéjével kell mérni!

A magyar filozófiai gondolkodás valóban elmaradott sok tekintetben, de mégis tükrözi azt a bonyolult fejlődési folyamatot, amely hazánkban lezajlott.

Haladó gondolkodóink annál tiszteletreméltóbbak, mennél nehezebb társadalmi és politikai körülmények között törtek utat a haladó gondolatok számára.

A magyar filozófiai gondolkodás történetének feltárása tehát — szemben azzal amit Lukács György állít — a magyar irodalom történetének rekonstruálása mellett szintén fontos feladat.

* * *

A viták tanulságaként elmondhatjuk, hogy hasznosak voltak, hozzájárultak ahhoz, hogy a Filozófiai Intézet kutatói pártszerű, tudományos álláspontot foglaljanak el e kérdésben.

Egyöntetű véleménynyilvánítás jellemezte a vitákat, kivéve Hermann István felszólalását, aki az Intézet dolgozóival szemben külön véleményt képviselt Lukács György politikai és filozófiai nézeteinek megítélésében.

Fogarasi elvtárs zárószavában kiemelte, hogy a munkatársak felszólalásai politikai és tudományos szempontból helyesek voltak. Helyesnek bizonyult az az utasítás, hogy a vita ne a már megjelent cikkek feldolgozásán, hanem Lukács György egyes műveinek mélyreható tanulmányozásán alapuljon és azok bírálatát szolgálja. Lukács filozófiai és politikai nézeteinek összefüggését elsősorban az utolsó két évtizedben kiadott munkái és nem 1919-ben vagy azelőtt megjelent publikációi alapján kell tanulmányozni.

A megbeszélések során elmondottak — bár összegezései a Filozófiai Intézetben az elmúlt évek során elhangzott vitáknak — mégsem tekinthetők végérvényeseknek, lezártaknak. Helyes lenne, ha minél több marxista filozófus bekapcsolódna a további vitákba és a Filozófiai Szemle hasábjain tovább vinné és szempontjaival gazdagítaná az eddigi eredményeket.

M. M.—M. Zs. A.